



K. P. SCUKIN

On Rossija hawamnilin,
krestjanisalin mǎrdüwer
tinmukitwə zawacatin

LENPARTIZDAT 1933

И. Сталин

Советской Союз
еликой Отечественной
войналин

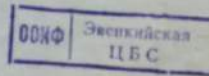
Красноярское краевое издательство
1945

Уркат
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ АССОЦИАЦИЯ
ИНСТИТУТА НАРОДОВ СЕВЕРА ЦИИ-СССР

К. Р. SGUKIN

On Rossija hawamnilin,
krestjanisalin marduwar
tinmukitwa zawacatin

Lucadiduk dukuwaduk
awadit dukucan:
N. SALATKIN,
Icotean G. WASILEWIC



LENPARTIZDAT

1933

LENINGRAT

Upkat bugal hawamnilin umunupcəkellu!
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ АССОЦИАЦИЯ
ИНСТИТУТА НАРОДОВ СЕВЕРА ЦИК СССР

1933

К. Р. СГУКИН

On Rossija hawamnilin,
krestjanisalin mārduwər
tinmukitwə zawacatin

Lucadiduk dukuwaduk
əwədit dukucan:
N. SALATKIN,
Icətəən G. WASILEWIC

ООНФ | Эвенкийская
ЦБС

LENPARTIZDAT

1933

LENINGRAT



Зан икәсәл

СК ВЛКСМ
КУДАКАДИЛ ДУКУУР ИЗДАТЕЛСТВОТИ
1936

| | |
|---|---|
| 1. Sowetti əgəsi—tar hawamnil, krestjanisal əgəsinin | 1 |
| 2. Təgəmər əgəsin hawamnil, krestjanisal antit ələgəkitin, osu goccaşagkitin | 1 |
| 3. Hawamnil, krestjanisal nonopriwa rewolucijawa ozarı | 1 |
| 4. Hawamnil krestjanisal təgəmərwa, dunnəgicilwa bəjasalwa daw- disəkitin | 2 |
| 5. Hawamnil krestjanisal kapitalistilwa ərəscəkittin əgəşiw tin ga- səkittin | 2 |
| 6. Hawamnil, krestjanisal rewolucija bələsəninin gorcantın | 2 |
| 7. Hawamnil, dunnəwa hawalzaril socializnuwa ozəkittin | 2 |
| Oməktəl tərəkət | 2 |

Ответственный редактор **А. Вышине**
 Технический редактор **Э. Блейх**
 ВДУ им. ИММА. Тип. «Коминтерн»
 Ленинград. И. р. с. в. а. у. л., 1



1. Sowetti əgəsi—tar hawamnil, krestjanisal əgəsinin

Mit sowettidu gosudarstwodu bəzərəp. Sowettidu gosudarstwodu bida, itil huğtul dunnəl bidağduktin, itilduktin huğtutməsəl. Ər bida, itil tugi-də əcəl təgəmərği Rossijan bida-wən itiwlan urərə. Mitğidu Sojustut upkacin itiwuwca, upkacin owzaran hawalzaril zaritin, bəjasalwa huski. Huğtuldu dunnəldu upkacin itiwuwca, upkacin owzaran bəjasalzaritin, hawalzarilwa huski. Tugi-də ucələ təgəmər Rossijadun upkacin hawalzarilwa huski owzagkin.

Eda tar sowetti gosudarstwo huğtulduk gosudarstwolduk, təgəmər Rossijadukin huğtumar?

Mitği gosudarstwot—hawamnilği gosudarstwo. Ədu hawamnil, krestjanisal mərtin əgəsiwə zawucazara, bidawə itiwzara upkat hawalzaril zaritin. Tarit mitği gosudarstwot huğtumar. Gil gosudarstwot—tar kapitalistil, bəjasal gosudarstwoltin bisi. Bəjasal ələ mərwər zaritin hiwinzara. Təgəmər Rossijadun bəjasalği əgəsin

bisikin, tæli ɣi-dæ æŋkin zoncara-wal, hiwina-wal hawalzaril zaritin, bidæwætin ajaŋdawær.

Sowettidu gosudarstwodu upkacil bajil; fabrikal, zawodil, dunnæl, uræl, ælæni gosudarstwoŋi bisi. **Sowettidu gosudarstwodu ælæni gawzara, owzara, hawalzaril bidætin ajaŋiwdan**

Huɣtuldu gosudarstwodu upkacil bajil baja saldu, kapitalistildu bisi. Tala hawalzaril ælæ niwæ gazara, ozara bajasal zaritin, bajasal aja ajiwukir bidætin. Tægæmær Rossijadun-da upkacil bajil kapitalistil, dunnæŋicil bajasal, tægæmæ ɣælædutin bizæŋkitin. Hawalzaril, nuɣartin zaritin hawalzanal, hawaliwar adimamawa tamanm gazæŋkitin, zæmmuzænæl bizæŋkitin.

Mitɣidu SSRU-dut ælæ hawalzaril sinmazæŋæl sinmazæŋæl biwkil. Ælæ toŋno, hawalkir SSRU-dut bæŋɣizis, tæzæt „grazdaninzi“ taŋi cawuuki. Tarit hawalzaril ælæ gosudarstwodu upkattildu itildu nuɣniizæŋæl. Æsil hawalzari bisi, tægæmær æŋæsini æmæntælin: bajasal, kupe sil, tægæmær kælumælin, tæduk kulakil, popil gosudarstwo nuɣniwundulæn æwkil iwuwæ.

Huɣtuldu gosudarstwodu bajasal ælæ æŋæsiciil bisi. Nuɣartin gosudarstwodu, upkattil du itildu, upkattu nuɣniizæwæ. Tala hawalzaril bajasalwæ doldicæŋatil.

Sowetti gosudarstwo upkat tægælwi næknil-gæcinzi uræcit binidutin itiwuwæ. Mittu umukæmæt tægæ gewa tægæwæ æcæ bolgicazara. Upkat tægæl, suptiwcal-wæl tægæl bimi, æmɣæt bizæwæ,

tatigawzæwæ, umukændu hawalzara, zulægulwæ tægælwæ bokonzoro.

Huɣtul gosudarstwo umukæn nacija gilwa, suptiwkcatkulwa nacijalwa bolgicanadutin itiwuwcal. Tala umukæn nacija gildu suptiwcaldu nacijaldu nuɣniizæwæn.

Tægæmær Rossijadun-da tugil bicæn. Tægæmæŋi lucadi nuɣniwunin lucariktal zaritin hiwinzæŋkin. Upkat huɣukur, suptiwcal tægæl utumæmæt tagdiwzæŋkitin, tiræwzæŋkitin. Tægæmær biŋæsini upkattu suptiwcaldu tægældu ærupcu (uhæt) bicæn. Nuɣartin arakukan buazæŋkitin, aditmar ozæŋkitin.

Kænæ ælæ sowetti gosudarstwo umukæn — hawalzarilɣi æmɣæ gosudarstwotin. Huɣtuldu-dæ dunnældu ærgæcir æmɣæl hawamnil dunnæwæ hawalzaril gosudarstwotin itiwuwmacintin dagamazaran. Bajasalnun ɣorcæn so urgæpcu bisi. Huɣtul dunnæl hawalzaril itin mitɣiduk ɣorcandukit alaguwzæŋæl. Nuɣartin umunupik-sæl, bolgicazarilwar æræscæŋætin, mæŋɣijæwær gosudarstwojawar mitkæcir itiwzæŋatin.

2. Tægæmær biŋæsini hawamnil, krestjanisal antit bizæŋkitin, oni ɣorcazæŋkitin

Kætæwæ anɣanilwa hawalzaril bolgiwcalatin ælæ sowettil itil dunnæŋdu itiwuwcatin. Oktabrɣi rewolucijan owcalan, sowetti æŋæsi mittu

Сталин

Скай Союз
Отечественнай
йналин

СВОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
945

itiwuwcan. 1917 anganila upkacit itilzi, dunnə bajilsin tægəməŋ nugniwunin mənəkjəzəŋkin. Nugan dunnəŋicilnun bajasalnun, kapitalistilnun umukəndu hawalzarilwa kamatcaŋkitin tirətcəŋkitin. Upkat tægəl hawamniltin, dunnəwə hawalzariltin, urgəpcut hawalzanal, zəməmuzənal, so ərut (uhat) bişəŋkitin.

Dunnəwə hawalzaril awdultin kətədiltin nədatal desitinal¹ dunnəŋiltin bişkitin. Haldutin



Krestjanisal—dunnəwə hawalzaril ucəŋtətil binitin, hawatin.

ərməttuk aditmar bişkitin. Ər dunnəwə əŋkin ələkin bisi, digin, tunga iləl uliwdətin. Təli-də umukən dunnəŋici bajan 2¹/₂ tisical desitinal dunnəŋtəzəŋkin.

Dunnəwə hawalzarildu ərutkuməməl dunnəwə bişkitin. Upkat ajatkul dunnəl dunnəŋicildu bajasaldu bişkitin. Taduk urəl, bəjümətəkcil,

¹ desitina tar dunnə ojon darinmuca

llomotkicil, oŋkokicil kətəditin nuğardutin bişkitin. Tarit dunnəwə hawalzari dunnəŋiciwə bajanma okinda doldicagat bişkin. Mol, gulə-ətil gələwulləktin, dunnəwə hawalzari dunnəŋicilə bajandula gənəŋət bişkin, nuğandukin əjəttəwi. Burdukwa baldigatkit dunnəwə əbulitcarakin-ŋu, oŋkowutkicil əbulitcaraktin-ŋu, ŋan dunnəwə hawalzari bajandula gənəŋət bişkin, tŋkerugat bişkin.

Dunnəŋici bajan bələŋkin. Ər bələŋən əŋkin hitəklə owra. Upkattuli bajan bunəldulin dunnəwə hawalzari hawalgat bişkin. Əril bajasaldu hawaliwnal, hawalzarilwa sot tirucəzəŋkitin.

Dunnəŋici bajan ərilsi hawaliwkansi hawalzarilduk kətəwə tagdizəŋkin. Hawalzaril burdukigiltin baldiraktin, kaltakawan dunnəwə ildunaliwar bajasal gəŋkitin. Ər hawalzarildu so əru bicən. Nuğartin, bajasaldu kətəwə hawalzanal, mərduwər adikuna hawaligkitin. Hawalzaril ilə-də əŋil ora bişkitin, dunnəwə edukta əŋil gara bişkitin. Tarit hawalzaril, upkattwan inmər bajasaldu hawalzanal, nuğarduktin dunnələ ildunmazəŋkitin.

Tugi-də tægəməŋ nugniwunin dunnəwə hawalzarilduk tagdizəŋkin. Tægəməŋ nugniwunin hawalzarilduk kətəməməjə diliwura tamawkanzəŋkin. Dunnəwə hawalzari kətəjə huŋtutikirə diliwura tamagat bişkin. Nugan desitinatikinduk, zuwi ilətikindukin, murisal, macaləl diltikinduktin bajanduk 25—30-ra kətətmərjə diliwura

Сталин

Скской Союз
Отечественной
иналин

СВОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

145

tamazəŋkin. Taduŋ qan hawalzaril „akcizgul, taduŋ „pristawil,“ „uradnikil,“ bələ-
gugkiwə taməŋatil biŋkitin. Akciz—tar upkəzəzitin təgəməŋ əŋəsin hawalzarilwa sət
towarilduli: spickalduli, kerosinduli, arakili, damolgiwcalzi, zadəŋilzi, əcəlzi tatigawrə biw-
gali tamanduktin hələkə taməntin. Tarbanxən zəŋkin,
diliwursi tirəciwzənəl, hawalzaril, taməptinawə. Əzəŋə maŋicawra bini dunnəwə hawalza-
bakadawər, dunnəŋicildu bajasaldu, kulakildulwa bolgicazarilnuntin ŋorcawkanzəŋkin. Dun-
nəwə hawalzaril ənəl əjəttə murirwar, maca-
kapitalistildu hawalzəŋkitin.

Təgəməŋ nuŋniwunin bikicildu zemstwadəwər bajasal oŋkowitzicildulatin tinigkitin.
ŋilwa həgdigulwi biliwkən zəŋkin, dunnəwə hawalzaril bajasal agiŋildutin molwa oŋonigkitin. Hadildu-
bikicilwətin gulətəŋilwə lurgiwuŋkitin. Hadildu-
tin bikicildu ŋorcan usəcilə ugiriwundulə isiŋ-
kin. Hawalzaril bajasalduk burdukiŋilatin, mu-
risalatin, macalələtin, masinalatin tagdiŋkitin,
mərwətin ərəsəŋkitin, waciŋkitin.



Uradnik (həgdigu) dunnəwə hawalzarilduk ələwə
macaləwə gasaran.

walzaril diliwurwa ajat tamazadatin, gugərilwə
ajat doldicazadatin. Tar həgdigu əŋəsin əŋ
olgawra biŋkin. Tar həgdigu gunəkin, dunnə-
wə hawalzari idəŋən buwzəŋə biŋkin, hawal-
zari mənin idakawzəŋə biŋkin. Taril həgdig-

8

Təgəməŋ nuŋniwunin dunnəŋicildu bajasaldu
okin-da bələgəjə buŋkin. Nuŋan kusimniləwi
kazakilawi uŋiŋkin. Kusimnil, kazakil, zandar-
mil bələgəzitin, hawalzarilwa nəliwəcipcut dug-
zanal, idakazanal, ugiriwunmətin tirəŋkitin.
Taduŋ guləsəgdulə təgəməŋŋi uŋkildimətkit
əməŋkin. Uŋkildimətkit okin-da hawalzarilwa
utuməmət uŋkildiŋkin: təgəwkəkittu təgəwkə-
niŋkin, Sibirdulə, katorgala uŋiŋkin. Ərilduk
hələkə dunnəŋicildu bajasaldu hawalzarilwa
məŋurwə sukcawcalduli tamawkanigkitin.

Dunnəwə hawalzaril ugiriwunduwər okin-da
dawdaŋkitin. Nuŋartin əmuktəl, ənəl guldirə,
ŋorcandula iligkitin. Hadun, dunnəŋici bəjan
bikitwən sukcaldawər, ələ umukən guləsəŋ
juŋkin. Matakiltin—dagatkuŋ guləsəŋil əŋki-

9

Сталин

ской Союз
Отечественной
иналин

ВОС ИЗДАТЕЛЬСТВО
4 5

tin hanusmatta. Hadun umukāndu gulāsāg
gorcandula ilcal bisil əḡkitin zokildira.

Dunnəwə hawalzaril gorotkultaldu gulās
gildu hərəkəltə bizəḡkitin, əḡkitin kətərə baka
ditta, əḡkitin ajat saldimattə. Nuḡarḡilti
awdultin əḡkitin urəcil bisi. Nuḡardutin girku
maril, zadəḡil, dulugu awducil, bajasal — kul
kil biḡkitin. Huḡtutikin mənḡitwi zalitwi omi
zaḡkin.

Tarit nuḡartin umukāndu upkat əḡkitin z
kildira, umukənzi zalit bolgicazarilnun gorca
dawər.

Tuḡi-də tatiga acinin, tilin acinin hawals
ril gorcanmatin olgatcaḡkin. Tatigajə acir h
walzaril zalduwar guḡiḡkitin; bini ajaḡiwmaci
dun dunnəḡicil bajasal ələ olgatcara. Dunnəw
hawalzaril tuḡi zaldacəmi, dunnəḡicilwə baj
salwa, həḡdigulwə ələ buləsəlziwər taḡicəḡkiti
Nuḡartin tuḡi zaldacəḡkitin: bajasal idəḡəwə
tagdismi, məməlilnunmər boritmi, əruməwə hə
gdiguwə wami, təli aja bini ozaḡan. Nuḡartin
əḡkitin tillə əru upkacin təḡəmərdu bisiwə
təḡəmər əḡəsibun bisiwən. Nuḡartin əḡkiti
tillə təḡəmər əḡəsin okin-da bajasalnun gor
canmatin olgatcaḡan. Hawalzaril əḡkitin tillə
təḡəmər nuḡniwunin əzəlin sukcawra, bolgic
zarilwar əḡi dawdira, ajaja binijə əḡi ora.

Dunnəwə hawalzarildu manni aja girki ḡ
ləwzəcən. Targacin girkitin, buləsəlwətin aja
sari, hawalzarilwa gorcandutin umunupkizəḡ

bicən. Targacin girkitin təḡəmər əḡəsinunin
ḡəliwsit gorcalzaḡa bicən. Əḡəcin girkitin ha
wamnil klasstin bizəḡə ocan.

Gorottil hawamnil dunnəwə hawalzarilnun
binidu, bakaldindu dagacultat bicətin. Gulə
səḡdu bini ərupcu orakin, dunnəwə hawalzari
fabrikala, zawottula hawalnasincan. Targacir
guləsəḡgilduk əməcəl hawamnil klasstutin kətə
bicətin.

Dunnəwə hawalzari, hawamni ozana, gorottu
hawalzana, guləsəḡgildukwi əḡkin hujəttə. Gulə
səḡdu zalin bizəḡkitin. Nuḡarnuntin dukumat
cəḡkin. Hawa acindun, nuḡan guləsəḡgdulə
suruḡkin. Tarit hawamnil okin-da gulə
səḡdu biniwə saḡkitin. Nuḡartin okin-da dun
nəwə hawalzaril bajasalnun gorcadutin bələs
səḡkitin.

Hawamnil-da binitin dunnəwə hawalzaril bi
niduktin əḡkin əjimdimeḡ bisi. Ucələ fabrikal,
zawodil nuḡəltin hawamnilawar ḡaḡkitin, an
ḡanija hawalzadatin. Hawalitin tamana adima
maja iliwuḡkitin. Tarmatwə əḡkitin terudun
tamara. Eḡarkanduli „straf“ — tamawkawə ha
wamnildu nəḡkitin. Strafwa tamanmaḡkitin
ənəlin hawalla. Tamanmaḡkitin ərupculduli
tərəsəlduli sawkadu gunnəlduli. Hadun əḡ up
kattuli hawamni tamadan, hawalnaliduk taman
duk digiwən ḡaḡkitin. Fabrikal nuḡəltin, ontanə
zəltunəzənəl, hawalnali tamanman huḡtut
adigzaḡkitin.

Сталин

ской Союз
отечественной
налин

ОБЪЕДИНЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

Anganiwa hawalzami, hawamni hawalnaliwi
məɣunə ələ digrə ɣaŋkin. Umnə məɣunə ɣa-
rakin, gewuldalan ɣaldalan məɣunɣilin anu-
kitin. Nuɣədutin tar ɣan aja biŋkin. Nuɣan
fabrikaduwi mənɣijəwi unijəkitjəwi (lawkəjəwi)
niŋkin, nuɣandukin hawamnil unijəzədətin.



Hawamnil ucələpti binitin.

Towarilwa, hawaliwar ɣaldalatin, məɣunə acin-
zi butcəŋkin. Towariŋilin ərupcuł, tamural biŋ-
kitin. Hawamnil zaritin tar so ərupcu biŋkin.
Ərupcu-wəl bisikin, ilə-də əŋitin ora.

Haldutin hawamnildu hawalnalitin ənal ma-
ɣurə burə, towarilzi taməŋkitin. Suknəɣəzə-
12

fabrika hawamnilin hawalnaliwar suknelzi ɣaŋ-
kitin. Məɣurə ɣadawər, hawamnil ɣorot uni-
jəkittun buɣətıl biŋkitin. Tar unijəkittu hawam-
nidu sukneli tamanin kaltakawan ələ buŋkitin.

Tuɣi uləkkiciwzənə, hawamni hawalnaliwi mə-
ɣurwə əŋkin upkatwa ɣara. Hadun hawalnalın



Hawamnil zabastowkatin.

məɣurduk ekun-da əŋkin hələrə, nuɣəduwi ta-
malɣat oŋkin.

Umnəkən-məl nuɣəduwi hawamni tamalɣat
omi, kotaldukwi albaŋkin juzəmi, budələwi nu-
ɣandun hawalzəŋkin.

Fabrika nuɣən hawamniwa kətəwə casilwa
hawaliwkanzənə tirganidu 14 casilwa hawalig-
kin.

ЭЛМЭ, 1959

БИКОВ
АНЬЧУРСКИХ
ВНИИ
ИСТОРИИ

ТОРПЕКАЯ

Fabrikadu hawa so ugræpcu biŋkin. Fabrika-
gil guləl haktiræpcul, ŋorpcul, ŋaŋŋacil biŋkitin.
Nəliwsil masinal gotala acir, dasiptira acir biŋ-
kitin. Hawamni dəruksə, halganawi, ŋaləjəwi
masinadu misinmuŋkin. Təli nuŋan ŋuŋədun
ətəŋkin gələwzəmi. Nuŋən fabrikadukwi nu-
ŋanman nodəŋkin.

Ər əŋi maŋicawrə bini hawamnilwa ŋuŋəl-
nuntin — kapitalistilnun ŋorcawkanzəŋkin. Fab-
rikadu hawamnil məməlilnunmər guldiŋkitin,
ədəwər hawalzami, **zabastowkaja, stackaja**
odawər. Zabastowkadu hawamnil guldinəl mə-
nəkər, hawaliwar əwkil sururə. Stackadu ha-
wamnil məməlilnunmər guldinəl, mənəkər
ətəwkil hawalzami. Nuŋartin ətəŋkitin hawal-
zami, ŋuŋəldukwər gələlŋkitin, hawadiwa tirga-
niwa urimiŋdətin, hawalnalitin tamanma haw-
datin. Taduk ŋan gələlŋkitin, strafilwa ətədə-
tin gazami, hawalnalitin məŋurzi tamazadatin.

Nonon hawamnilŋi-da zabastowkaltin əŋkitin
umunupiwcəl guldiwcəl bisi. Taril zabastowkaltin
umutətikindu fabrikaldu biŋkitin. Tarit ŋuŋəl-
tin, təgəmər ətəjəmnilin bələgəzitin, təliŋə
dawdiŋkitin, ŋan bəlgicazadawər. Targacir ka-
pitalistil dawdirtin, kamacirtin, hawamnil abu-
likacirtin hawamnilwa mannitmarit umunupiw-
kətcəŋkitin. Kətə hawamnil kətəldu fabrikaldu
umundu gorottu hawalzəŋkitin. Tarit nuŋartin
dunnəwə hawalzarilduk himatmərit umunupij-
kitin.

Fabrikal həgdiməsəl ozacatin, hawamnil-da
sotmarit əŋəsiwər mədəlzəcətin. Nuŋartin, fab-
rikatikirdu, zawottikirdu umunupcənəl, umnət
gorottu upkattun, rajondu upkattun stackal-
dula, zabastowkaldula ugiriwunŋkitin. Ər stac-
kal fabrikal ŋuŋəltin, təgəmər nuŋniwunin nə-
liwsit tirəzəŋkitin. Nuŋartin hawamnilwa dugi-
wurziwər dugiŋkitin, pəktirunŋkitin nuŋarwatin.
Nuŋartin fabikaldukwar, zawodildukwar hawam-



Policija təgəwkəkittula hawamnilwa əməwrən.

nilwa juwunŋkitin, təgəwkəkittu təgəwkəniŋkitin.
Sibirdulə uŋiŋkitin. Fabrikal ŋuŋəltin; təgəmər
nuŋniwunin əŋəsil-wəl bimi, hawamnil stackal-
zitin ŋələliŋkitin. Asukanə-wəl hawadiwa tir-
ganiwa halgəŋkitin, asukanə-wəl tamana ha-
wunŋkitin. Taduk, biniwətin asukanzi əjimiŋdə-
wər, gugərila (zakonila) juwunŋkitin. Hawamnil
zaritin əril əcətin ələkinzi bisi. Nuŋartin hata
ŋorcəŋkitin.

АНСКИЙДУЛИ

урна



51

Fabrikadu hawa so ugræpcu biŋkin. Fabrika-
niŋ guləl haktiræpcu, ŋopcu, ŋaŋŋacil biŋkitin.
Ŋæliwsil masinal gotala acir, dasiptira acir biŋ-
kitin. Hawamni dæruksə, halganawi, ŋæləjəwi
masinadu misinmuŋkin. Təli nuŋan nuŋəduŋ
ətəŋkin gələwzəmi. Nuŋən fabrikadukwi nu-
ŋanman nodəŋkin.

Ər əŋi maŋicawrə bini hawamnilwa nuŋəl-
nuntin — kapitalistilnun ŋorcawkanzəŋkin. Fab-
rikadu hawamnil məməlilnunmər guldiŋkitin,
ədəwər hawalzami, **zabastowkaja, stackaja**
odawər. Zabastowkadu hawamnil guldinəl mə-
nəkər, hawaliwar əwkil sururə. Stackadu ha-
wamnil məməlilnunmər guldinəl, mənəkər
ətəwkil hawalzami. Nuŋartin ətəŋkitin hawal-
zami, nuŋəldukwər gələlŋkitin, hawadiwa tirga-
niwa urimiŋdətin, hawalnalitin tamanma haw-
datin. Taduŋ ŋan gələlŋkitin, strafilwa ətədə-
tin gazami, hawalnalitin məŋurzi tamazadatin.

Nonon hawamnilŋi-da zabastowkaltin əŋkitin
umunupiwcəl guldiwcəl bisi. Taril zabastowkaltin
umutətikindu fabrikaldu biŋkitin. Tarit nuŋəl-
tin, təgəmər ətəjəmnilin bələgəzitin, təlingə
dawdiŋkitin, ŋan bolgicazadawər. Targacir ka-
pitalistil dawdirtin, kamacirtin, hawamnil abu-
likacirtin hawamnilwa mannitmarit umunupi-
w-kətəŋkitin. Kətə hawamnil kətəldu fabrikaldu
umundu gorottu hawalzəŋkitin. Tarit nuŋartin
dunnəwə hawalzarilduk himatmər it umunupiŋ-
kitin.

Fabrikal həgdiməsəl ozacatin, hawamnil-da
sotmarit əŋəsiwər mədəlzəcətin. Nuŋartin, fab-
rikatikirdu, zawottikirdu umunupcənəl, umnət
gorottu upkattun, rajondu upkattun stackal-
dula, zabastowkaldula ugiriwugkitin. Ər stac-
kal fabrikal nuŋəltin, təgəmər nuŋniwunin ŋə-
liwsit tirəzəŋkitin. Nuŋartin hawamnilwa dugi-
wurziwər dugiŋkitin, pəktirugkitin nuŋarwatin.
Nuŋartin fabikaldukwar, zawodildukwar hawam-



Policija təgəwkəkittula hawamnilwa əmərən.

nilwa juwuŋkitin, təgəwkəkittu təgəwkənigkitin.
Sibirdulə uŋiŋkitin. Fabrikal nuŋəltin; təgəmər
nuŋniwunin əŋəsil-wəl bimi, hawamnil stackal-
zitin ŋələlŋkitin. Asukanə-wəl hawadiwa tir-
ganiwa halgəŋkitin, asukanə-wəl tamana ha-
wuŋkitin. Taduŋ, biniwətin asukanzi əjimiŋdə-
wər, gugərilə (zakonila) juwuŋkitin. Hawamnil
zaritin əril əcətin ələkinzi bisi. Nuŋartin hata
ŋorcəŋkitin.

УРСКИХ

ИИ

ЛАН
 КИЙДУЛИ
 ДМЛ

Təgəmər nuḡniwunin, stackalwa ḡəliwsil tirə kiciltin hawamnilwa təgəmər itilwan zaldamat cəḡkitin. Nonon zulaḡul hawamnil, taduk ḡi kətəditin zaldaḡkitin: kapitalistilnun ənəl ḡə-ləttə ḡorcadawər, ələkəs-kən (nonon) təgə-mər əḡəsivən, bizərilwə itilwa sukcawka.

Zuləḡutkuməməl hawamnil zaldatcəcatin tugi: təgəmər əḡəsin sukcawrakin-mal, kapita-listil, bəjasal hawamnilduk, hawalzarilduk hatə tagdizazaḡatin. Nuḡartin zaldatcəcatin: təgə-mərwə acinḡimi əcə ələkin bisi, upkatwa kapitalistilwa, bəjasalwa acinḡiwka. Kapita-listilwa gosudarstwodukwar əḡəsiwkə omak-tawa socialisttiwa biniwə itiwdawər. Tug hawamnil sotmarit rewolucijaḡmuzaril ozacatin, ḡorcalandimasal ozacatin, təgəmər əḡəsin, ka-pitalistil huski socializmuli, əmḡəli iləl binilitin ḡorcazadawər.

Təgəmərnun, dunnəḡicilnun bəjasalnun, ka-pitalistilnun ḡorcazanal, hawamnil **Lenin** nuḡ-niḡədun **hawamnil—bolsewikil partijawatin** itiwcatin. Bolsewikil partijatin 1903 anḡanidu, nonopti lucaḡ rewolucijatin zulaḡdun itiwuwcan. Lenin hawamnilwa aləḡuzəḡkin partija acindun təgəmərwə bəjasalwa hawamnil əzəḡəwətin dawdira. Nuḡan hawamnilwa tiliwkətcəḡkin, **ḡorcandutin partija nuḡarwatin umunupki-zəḡən, ḡoramnitin bizəḡən.** Partijala zulaḡ-gutkuməməl, tilzəritkuməməl, mannitkumaməl hawamnil icətin. Hawamnil ḡorcandutin partija

okin-da zulaḡdu ḡənəzəcən, upkatwa təgəmər əḡəsivən sələzərilwə əḡəzəcən.

3. Hawamnil, krestjanisal nonopti-wa rewolucijawa ozara.

1905 anḡanidu hawamnil bolsewikil partija-tin nuḡniḡədun təgəmərwə huski ilcatin. Nuḡ-artin dunnəwə hawalzaril umukəndu rewolu-



Usəci ugiriwun.

cijawa ocatin. Upkattu ḡorodildu, ḡuləsəḡildu hawamnil, dunnəwə hawalzaril təgəmərnun, dunnəḡicilnun bəjasalnun ḡəliwsipcut ḡorcal-catin. Hawamnil **upkattun Rossijadu upkat-umukəndu zabastowkaḡcatin**, fabrikaldu, za-wodildu ətəcətin hawalzami. Taduk sələməldu

ООХФ Эвнгийн ЦБС

СКИХ

hoktoldu, poctaldu telegraftu hawalwə bokcatin. Dun Moskwadu pəktirəwtəjil, usətəjil ugircətin. Dunnəwə hawalzaril əgəsitwər dunnəgicilduk baja salduk, nuğəldukwər dunnəgijl wətin tagdizaca tin, bikicilwətin lurgiwzəcətin. Hadildutin go rodildu hawamnilnun, dunnəwə hawalzarilnu, nən kusimnil, tādük matrosil lamudil kusimni umunupcətin. Təgəmər əgəsin, təgəmər itiw nalin aran əcətin sukawra. Nonon təgəmər nuğniwunin mijacan, hawamnil gələzəriziti olcan. Tādük, əgəsiwi umiwuksa, rewolucijaw tirəcən.

Təgəmər nuğniwunin dawdicalawi, hawam nilnun, dunnəwə hawalzarilnun nəliwsit ta matecan. Təli hawamnil, dunnəwə hawalzaril kətə pəktiruwəcəl, lokociwcal—apkiwcal təgəw kənmucaəl bicətin. Tādük kuktəl guləsəgil sukawcal, lurgiwuwəcəl bicətin. Hawalzaril bini tin ucələptiduk ərutməmət ocan.

Eda 1905 anğanidu rewolucija əcən dawdira Eda ugiriwundulə ugiriwəcəl hawalzaril tirəwəcə bicətin. Eda holoktol itil nən manniwəcətin?

Hawalzaril dawdanawətin ulgucəgətiti tugi: ə rewolucijadu hawamnil, dunnəwə hawalzaril nun umunupintin əcən manni bisi. Dunnəwə hawalzaril upkat umukəngəcin zalitin acin bicə cən. Nuğartin gərcənduwar hawamnilduk sup tiwutəcətin. Dunnəwə hawalzaril kətəditin əl dunnəgicilnun bəjasalnun gərcəzəngkitin. Nuğar tin əngkitin təgəmər nuğniwunnunin gərcəra.

Dunnəwə hawalzaril gərcəndutin socialistil-rewolucija gərcəndutin („eseril“) — kulakilği parti- tin olgətcəcan. Ər partiya gələzəcən, dunnə- wə hawalzaril hawamnilnun umukəndu, bolse- wikil partijatin nuğniğədun, ədətini gənəzərə. Tar partiya sacan: təgəmər huskin gənəzərə, bolsewikil partijatin dunnəwə hawalzarilwa gərcənduwar bəjasal, kapitalistil huskitin. Ər kulakil zaritin, nuğarğitin partijatin zarin əcən aja bisi.

Tādük hawamnil klasstin rewolucija gərcə- nin partijawi murəli ələkinzi əsin umunuptə bicən. Hadun hawamnil buləsəlgiltin partija- tin uləkilziwər hawamnil klasswətin hağiwusin- iğkitin. Ərilduk partijalduk uləkətwər **mense- wikil partijatin** bicən. Ər partiya turəriktətwi hawamnilduki disutəgəgə bicən, təzədu nuğan hawamnilwa, rewolucijawa ərulə nəngkin. Men- sewikil partijatin hawamnilwa altatəngkitin, ədətini gərcəra. Nuğartin gəniğkitin: hawamnil əcir itigara; rewolucija əzəgə owra; əgəsitwər dawdissəzariduk təgəmər nuğniwunnunin zo- kildizanal gələwkə, biniwə ağından. Mensewi- kil tugi-də dunnəwə hawalzaril hawamnilnun umunupinmətin huski biğkitin. Tarit nuğartin rewolucija əgəsiwən jəmbugizəngkitin. **1905 an- ğanidu rewolucijadu** əmi-wəl dawdira, haw- amnil, dunnəwə hawalzaril kətəwə aləguwə- cətin. Nuğartin salcatin, oni buləsəlnunməg gərcənduwar. Nuğartin təzəcətin, əl umukəndu

əgəsilwər umunupkimi, hawamnil dunnəwə hawalzarilnun buləsəlwər dawdizənal bizəgətini. Tədük nuğartin tilcətin—buləsəlnunmər ğor-candutin təzətku ğoramnitin bolsewikil partijatin ələ bisin.

Təgəmər dawdinin əcən ğorojo bisi. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril əzəgəl ajaraldirə



Buga uptattun kusi.

bicətin ərupcunun bininunmər. 1905 anğanipti rəwolucija iltəcələn-də, nuğartin ğorcazəgkitin. **Huğtulnun gosudarstwolnun buga upkattun kusi ocalan,** ğorcantın sotmarit kağkiwcan. Huğtulnun gosudarstwolnun kusi diginmə

anğanilwa ğənəzəcən (1914 anğaniduk 1918 an-ğanila). Tar kusi—huğtutikirdu buga haldun unijəkicilwər, tagdikicilwar ajamannəl borit-cami albacal, kapitalistil kusintin bicən. Tadu kusildizəcətin upkat həgditkuməməl dunnəl: Anglija, Francija, Amerika, Germanija, Awst-rija. Məməlilnunmər ğorcanduwar kapitalistil zunmusət hərəkəcətin. Umukəngidədutin təgəmər Rossijan bicən.

Tar buga upkattun kusi urgəpcu, ğəliw-sipcu, səgizəri bicən. Tar kusi biğəsin təgəmər nuğniwunin armijala 18 milliosalwa bəjəlwə gacan. Əril 18 milliosal bəjəl kətəditin hawamnil-duk, dunnəwə hawalzarilduk bicətin. Nuğarwatin hawaduk, amtilduktin, əntilduktin, hutəlduktin hujəciwkəniksəl, kusikittulə uñgkitin, nuğar-gacirwatin gil dunnəl hawamnilwatin, dunnəwə hawalzarilwatin wazədatin. Kusindu nuğarwatin wazəgkitin, illəlwətin sukcağkitin. Zuldutin am-tiltin, hutəltin zəmmuzəgkitin. Zuluwar əmə-nmunilwə hawamnilwa, dunnəwə hawalzarilwa təgəmər nuğniwunin sot kamnitcağkin. Kusi zarin məğur, təwusəl, zəptiləl kətə geləwzəc-ətin. Ərilwə upkatwa zuduwar əmənmunil hawalzaril oğatil bicətin. Kətəjə təwusələ odawər, kapitalistiltəgəmər nuğniwunnunin zokildizənal, fabrikalduwar hawadiwa tirganiwa ğonimilzəg-kitin. Armija zarin zəptilələ kətətmərjə baka-dawər, dunnəwə hawalzarilduk macalələtin, burdukiğilatin tagdizəgkitin. Kətətmərjə meğ-

Ю. ГЕРМАН

ИНСКИЙДУЛИ

и у р и л



подпись
1951

urə tawdawər, dunnəwə hawalzarildu omakta diliwura hawzəgkitin. Tarit hawalzaril bin tin, ucələptiduk ərutməmət ocan. Rossijad upkattun zabastowkal sotmarit kaŋkiwzəgkitin. Tarmak 1917 anŋanidu mirə bəgadun omakta ge rewolucija olcan.

4. Hawamnil krestjanisal təgəmərwə dunnəgicilwə wajasalwa dawdizakitin.

Ər ƣorcən ələkinzi owcan. Təli təgəmə nuŋniwunmən ilalladu anacatin. Ər ƣorcəndə 1905 anŋaniptidu ƣorcəngacində hawamni zülədu bicətin. Nuŋardutin bolsewikil partijatin nuŋniyəcən. Hawamnildu dunnəwə hawalzaril kusimnil, matrosil bələcətin. Təgəmərğidə ələ policiya bicən. Nuŋartin təgəmərwə Nikolajwa zawacatin, təgəwkəncətin. Kapitalisti təgəmər akinman Mihailwa təgəmərini muzəcətin. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril təgəmər əgəsiwən əcətin mucuwuwkanə. Nuŋartin ƣorcəzəcətin, hawamnil, dunnəwə hawalzaril əgəsiti itiwuwan. ƣorcəzaril hawamnil, kusimnil **Petrograttu** (əsiptidu Leningrattu), **Moskwadu** huŋtuldu gorodildu **hawamnil, kusimnil deputatiltin** (uŋiwəcaltin, sinmawəcaltin) **sowetilwatini** itiwəcətin. Əril sowetil əgəsiwə mərduləwəgəgətil bicətin. Tədük hawamnilğiwa, krestjanilğiwa respublikawa oŋatil bicətin. Züləgü

hawamnil, bolsewikil, partijatin omuzəngaciniwarzivar umnət əgil ora bicətin. Hawamnil, kusimnil deputatiltin sowetil itiwuwzəgənaraktin, təli-də kapitalistil **nuŋniwunmər** itiwəcətin. Tarit ocan **zunmən əgəsi**.

Tar eda tugi ocan: hawamnil, dunnəwə hawalzaril, kusinzi əgəsiwə gacal binəl, nuŋanman kapitalistildə boricətin?

Ər tugi ocan tarit: hawalzaril kətəditin əcətin əjat tilzərə, ƣi girkitin, ƣi buləntin binən. Nuŋartin əcətin əjat sarə mensewikil, socialistil-rewolucijaŋmuzaril partijalwatini. Bolsewikilwa haŋiscəgəduk nuŋartin mensewikilwa, socialistil-rewolucijaŋmuzarilwa (kulakil partijalwatini) haŋiscətin. Əril partijal turəriktəzi kətəwə silbəcətin: upkattu tinmukitwə, dunnəwə hawalzarildə baldigatkicilwa, hawamnildu əjawa biniwə budəwər. Təzədu nuŋartin kapitalistilwa disutəcətin. Hawamnil, kusimnil deputatiltin sowetildə kətədiwətin dilgəsalwa gəksal, hawalzarilwa ərudə nəcətin, hawalzaril əgəsiwətin kapitalistil adillaptidu nuŋniwundutin aliwəcətin.

Təli-kə bolsewikil partijatin idu bicən? Eda nuŋan mensewikildə, socialistil — rewolucijaŋmuzarildə hawalzarilwa ərudə nəwkəcən?

Bolsewikil partijatin rewolucija iltəməktədu, hawawı albinsi gürətcəmi albacan. Kusin biğəsən, nuŋan hawalimnilwi kətəwə sokoreo bicən. Kətə bolsewikil wawəcətin, gil tə-

ИЗДАНИЕ 1951

КОВ
НЬЧЖУРСКИХ
НИИ
ИСТОРИИ

ПЕРСКАЯ

Ю. ГЕРМАН

КИНСКИЙДУЛИ
Л. Г. ГЕРМАН



Чиндруз
1951

urā tawdawər, dunnəwə hawalzarildu omakta diliwura hawzəgkitin. Tarit hawalzaril bin tin, ucələptiduk ərutməmət ocan. Rossijad upkattun zabastowkal sotmarit kaqkiwzagkitin. Tarmak 1917 anjanidu mirə begadun omakta ge rewolucija olcan.

4. Hawamnil krestjanisal təgəmərwə dunnəgicilwə wajasalwa dawdizakitin.

Ər gorcən ələkinzi owcan. Təli təgəmə nugniwunmən ilalladu anacatin. Ər gorcəndə 1905 anjaniptidu gorcəngacindu hawamni zülədu bicətin. Nuğardutin bolsewikil partijatin nugniwunmən. Hawamnildu dunnəwə hawalzaril kusimnil, matrosil bələcətin. Təgəmərğidədi ələ policija bicən. Nuğartin təgəmərwə Nikolajwa zawacatin, təgəwkəncətin. Kapitalisti təgəmər akinman Mihailwa təgəmərğimuzəcətin. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril təgəmər ələ siwən əcətin mucuwuwanə. Nuğartin gorcə zacatin, hawamnil, dunnəwə hawalzaril əgəsiti itiwuwdan. Gorcəzaril hawamnil, kusimnil **Petrograttu** (əsiptidu Leningrattu), **Moskwadu** huğtuldu gorodildu **hawamnil, kusimnil deputatiltin** (uğıwcaltin, sinmawcaltin) **so wetilwatit** itiwcatin. Əril sowetil əgəsiwə mərdulewə gəgətil bicətin. Təduk hawamniljiwa, krestjaniljiwa respublikawa oğatil bicətin. Züləgü
22

hawamnil, bolsewikil, partijatin omuzanagaciziwar umnət əgil ora bicətin. Hawamnil, kusimnil deputatiltin sowetil itiwuzagnaraktin, təli-də kapitalistil **nugniwunmər** itiwcatin. Tarit ocan **zunmən əgəsi**.

Tar eda tugi ocan: hawamnil, dunnəwə hawalzaril, kusinzi əgəsiwə gacal binəl, nuğanman kapitalistildu boricatin?

Ər tugi ocan tarit: hawalzaril kətəditin əcətin ajat tilzərə, ɣi girkitin, ɣi buləntin binən. Nuğartin əcətin ajat sarə mensewikil, socialistil-rewolucijağmuzaril partijalwatin. Bolsewikilwa hağiscəgəduk nuğartin mensewikilwa, socialistil-rewolucijağmuzarilwa (kulakil partijalwatin) hağiscətin. Əril partijal turəriktəli kətəwə silbacatin: upkattu tinmukitwə, dunnəwə hawalzarildu baldigatkicilwa, hawamnildu ajawa biniwə budəwər. Təzədu nuğartin kapitalistilwa disutəcətin. Hawamnil, kusimnil deputatiltin sowetildu kətədiwətin dilgasalwa gəksal, hawalzarilwa ərudu nəcətin, hawalzaril əgəsiwətin kapitalistil adillaptidu nugniwundutin aliwcatin.

Təli-kə bolsewikil partijatin idu bicən? Eda nuğan mensewikildu, socialistil—rewolucijağmuzarildu hawalzarilwa ərudu nəwkəcən?

Bolsewikil partijatin rewolucija iltəməktədu, hawawi ələbinzi gurətcəmi əlbəcan. Kusin biğəsin, nuğan hawalimnilwi kətəwə sokorco bicən. Kətə bolsewikil wawcal bicətin, gil ta-
23

УЧЕБНИК, 1951

ОЧЕРК ИСТОРИИ
ИЗУЧЕНИЯ
УЧЕБНО-МАТЕРИАЛЬНЫХ
УСЛОВИЙ

В. А. ГОРБЕВСКАЯ

Ю. ГЕРМАН

ЕРЖИНСКИЙ ДУЛИ

Удмурта



Учпедгиз

1951

gawkäkicildu tagätcäcätin, gil uñiwçäl bicätin, gil dunnəgmär cagidadun bicätin. Tagawkäkicilduk, dunnəgmär cagidadukin, goroldukil uñiwñil bolsewikil umnät äcätin mucura. Girki Lenin, tagəməŕ biğəsin dunnəgmär cagidadun biğəksə, ələ turandu əməzəñə bicən. Bolsewikil Moskwadu, Leningrattu əğəsilwər umunupikizənmətin, mensewikil sowetilwa zawacatin, əğəsiwə kapitalistil adillaptidu nuğniwundutin aliwcatin.

Umunupiksəl-nun, bolsəwikil umnät ğorcacatin hawalzarilwa ərulə nətçərilnun. Nuğartin hawamnilwa, dunnəwə hawalzarilwa amakan tiliwkəncätin mensewikil, socialistil-rewolucijagumuzaril (eseril) kapitalistil nuğniwuntin ərulə ğənəwzəriwətin. Girki Lenin dunnəgmär çagidadukin dukuzacan tugi: **tagəməŕ nuğniwunmən sukcan—tar ələ rewolucija olzawunin, tar hawamnil gələzəriltin əcəl upkat buwrə.** Tar zarin ñan omakta rewolucija gələwzərən, kapitalistil əğəsiwətin, nuğniwunmətin sukcazəğə bisi. Tarit hawalzaril kapitalistil adillaptiwa nuğniwunmətin əğətitin türucəzərə. Mensewikil, eseril hawalzarilwa ərulə nətçəriwətin ontanə huləğəzəwkə. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril gələwzəriwətin ələ sowetil ozağatin. Tar zarin əğəsi upkacin sowetildula oğatin. Nonon kəñə kusinmə bokiwka. Kapitalistil tagdintin zarin kusin hawamnildu, dunnəwə hawalzarildu əcə gələwzərə. Nuğardutin

24

6261

ajaraldin gələwzərən. Hawalzariltiki icəwkəniwkə adillapti kapitalistil nuğniwuntin, mensewikil, eseril ajaraldina əzəğəwətin burə. Dunnəwə hawalzarildu **burdukja baldigatkit-dunnə** gələwzərən. Dunnəwə hawalzarilwa tiliwkəniwkə, kapitalistil adillapti nuğniwuntin tara dunnəğə əzəğəwən burə. Hawalzarildu upkatu **burduk** gələwzərən. Hawalzariltiki icəwkəniwkə kapitalistil adillapti nuğniwuntin tugi burdukja ətən burə, hawalzaril ucələptigəcinzi zəmmulzəğətin. Hawamnil, kapitalistil adillapti nuğniwuntin huski ğənəzəriwən təzədu icəksəl, ərəwə nuğniwunwə sukcazəğatin, mensewikilwa, eserilwa sowetilduk ərəscəğətin, mənğiwər diktaturawar¹ iliwzəğatin.

Bolsewikil hawalzarildu icəwkətcäcätin kapitalistil adillapti nuğniwuntin, mensewikil, eseril hawatikindutin əruğzəriwətin. Hawalzaril bolsewikil programmawar ocatin. Tadu programmadu eli ğorcamacintin ğunmucə bicən. Tar **programma 1917** anğanidu turandu bəğadu **partijağidu konferencija** (suglandu) manniwuwcan. Tadu programmadu bolsewikil əğəsitin nonoptildu ğiraktaldun əğəcir ommacir bicätin: **kusinmə bokonin, dunnəwə hawalzarildu dunnəlwə aliwun, tāduk kapitalistil fabrikaldutin həriwçənmə itiwun. Upkatwa məğurwə nəkçəkicilwə** (bankilwa) **gosudarstwodu aliwun.**

¹ Diktaturat ğəniçiwuwki ələtki hawamnil əğəsttin.

25

ОБ
ЧЖУРСКИХ
НИ
ТОПИИ

С КАР

5. Hawamnil, krestjanisal kapitali- stilwa ərəscəkittin əjəsiwətin gaza- kittin.

Zarkun begal iltəcətın hawamnil dunnəwə hawalzaril, bolsewikil təzəwə gunzənəwətin təzəldələtin. Ərildü zarkundu begaldu nuğartin ajat tilcətin kapitalistil adillapti nuğniwuntin, mensewikil, eseril uləkkimnil bisiwətin. Tilcətin nuğarnuntin amakan hərəkəwkə bisiwən. Ərildü zarkundu begaldu kapitalistil adillapti nuğniwuntin, tādük mensewikil, eseril sowetiltin hawalzarildu silbanadukwar, omunaldukwar umukəmətjə əcətin ora. Kusin hata bizəcən, ajaraldin əcən owzara. Dunnəwə hawalzarildu dunnə əcən aliwuwra, nuğan dunnəjicildu bajasaldu əmən mucə bicən. Zəptilə unijəcin ərutməz ozacan.

Zuga Petrograttu hawamnil kapitalistil adillaptiwa nuğniwunmətin, mensewikil, eseril sowetiltiwatin mudalawkassəcatin (mudanatin ossacatin). 3 ijuldu (irkindu) hawamnil pəktirəwtəjil, usətəjil gorot həktoldulan jucətin, əjəsi sowetildu aliwuwdan, gələlcətin. Əri junətin unə bicən. Hawalzaril əcir itigara bicətin, hukusindəwər. Tara sazənəl, bolsəwikil əcətin jumurə. İcəcələwər hawamnil gorotmorjo alatcamı, bazəriwatin nuğartin ğorcandu ğoramnil ocatin. Hawamnil ğorcən tirəwcə bicən. Kətə səksə uñkulwucən.

3 irkin ğorcən iltəcələn hawalzaril tilcətin, kapitalistil adillaptidük nuğniwunduktin eja-da ajaja əjwətin alattə. Hawalzaril tugi-də tilcətin mensewikil, eseril sowetiltin, kapitalistilgidala zəzaril, eja-da əzəjəwətin burə. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril ajat tilcətin, əjəsiwə gazadawər,



Leningrattu İjulgi ugiriwun.

biniwər ajağdawər, pəktirəwucil usəcil biwkə, ugiriwunmə owka. Ər ğorcandula bolsewikil, nuğniğədutin nuğartin kağkit itigalcatin. Zuga-niwa bolsewikil hawatin sowetildu sot hawuwcan. Siruzan mudandun sowetil kətəditin bolsəwikildu bicətin. Petrograttu ğorcandu nuğniğəzarin **kusingi rewolucijagi komitet** itiwuwcan. Upkattuli itilduli omakta rewolucija dagamazarin icəwcə bicən.

Tar-da dolbo 25 oktavr tirganin hawamni kusimnil nan ugiriwcātin. Ər norcandu nuğartı bolsewikil nuğniğādutin kapitalistil adillaptı nuğniwunmätin sukcaçatin, sowetil əğəsiwātı iliwcatin. 25 oktavrıdu (ugundu) ge sowet suglantın omaktawa nuğniwunmə — **təğäd kommissaril sowetwatin itiwcatin.**

Təğädil komissaril sowettutin həgdiguja girkiwə Leninma sinmacatin.

Sowetti əğəsi nonon hawalızana, nuğunma dekretılwa itiwcan: ajaraldın zarin, dunnə zarin hawamnil iculintın zarin, məğurwə nəkəkicil (bankil) gosudarstwodu aliwuwdatin zaritın.

Ajaraldın zarin dekrettu sowetti əğəs upkattuk kusizərilduk gosudarstwolduk, upkat tuk təğəlduk təzəjə ajaraldına gələzəcə. Sowetti nuğniwun amakan ajaraldıcan. Rossija kusinduk jucən. Hawamnil, dunnəwə hawalzarıl səksətin kapitalistılduli ətəcən uñkuwzəmi.

Dunnə zarin dekrettu upkat dunnəl: təğə mərğil, dunnəğicilği vəjasalği, əksərıl zulğilın krestjanisal deputatılın sowetıldutin aliwuwcal bicətin. Tarılduli sowetılduli upkatwa dunnəwə hawalzarıldu aliwuwcatin.

Hawamnil iculintın zarin dekrettu upkat fabrikal, zawodıl **sinmawcal hawamnilği komitetil** iculındutin ocatin. Hawamnilği komitetil kapitalistil hawawətin iculizənəl, nuğarduktın alaguwzəğatıl bicətin, fabrikaldu nuğnizədəwər. Hawamnil iculintın — tar nonopti girakta bicən.

fabrikalwa, zawodılwa nuğəlduktın tagdistawər. Sowetti əğəsi amakan upkatwa həgdilwə zawodılwa, fabrikalwa, gosudarstwodu aliwcan.

Məğurwə nəkəkicil (bankil) **zaritın dekrettu** upkat məğurwə nəkəkicil sowettidu gosudarstwodu aliwuwcatin. Məğurwə nəkəkicildu kapitalistil tamurağiltın vəjiltın: hulamal məğur, bağdamal məğur, məğudıl bumagal nəkəwzəcətin. Hawamnil, dunnəwə hawalzarıl əğəsitin nuğarwatın mänduwi gacan. Tarılzi məğurzi sowetti əğəsi kapitalistil kusintın sukcanawan, təğəl awduwatın zokelcan, omaktalwa zawodılwa, fabrikalwa ozacan.

Hawalzarıl prawoltın zaritın dekrettu (**deklaracijadu**) upkat hawalzarıl urəciğiwcətin, gosudarstwoduwar nuğnizəğəl ocatin. Əsil hawalzarıl bisi upkat buləsəl tağıwuwcal ocatin. Nuğartın upkat sinmacıldıra-wal, sinmawra-wal əzəğəl ocatin. Ucələptil təğəmərğil nuğniwurin upkat acinğiwcatin. Nuğariklatin hawamnil, dunnəwə hawalzarıl deputatılğitın sowetil ocatin.

Bolgiwcal, suptiwcal təğəl prawoltın zaritın dekretit (deklaracijat) sowetti əğəsi təğəlwə bolgicanma acinğican. Sowettidu dunnədu upkat bolgiwcal təğəl urəciğiwcətin. Sowettidu dunnədu bizərıl kətəditin təğəl hərəkəmumi, mənğijəwər gosudarstwojawar odawər, hərəkəzəğəl ocatin.

Bolgiwcal təğəl prawoltın zaritın deklaracijat upkat təğəl hawalzarılğitın aknilgacır

Ю. ГЕРМАН

АНСКИЙДУЛИ

и журн.



1951

umunupintin itiwuwan. Ər umunupinduk ba-
dican bugdi, əgəsi **Sowettil Socialistik
Respublikal Umunupintin (SSRU)** bisi).

Tugi sowetti əgəsi nonoptilzin giraktalan
upkatwa owca bicən, mitjidu dunnəğdut om-
kta bini owuldan. **1905 anğanipti rewolucija**
taduk 1917 anğanipti fewralğı rewolucija
nonolnolwotin **oktavrğı rewolucijan** muda-
makla isiwan. Kapitalistil anawcal bicətin
Ucələptiduk itiduk əməntəl gıgətəjil nəktə-
wcəl bicətin. Socializmula albin hokto niwe
bicən.

6. Hawamnil, krestjanisal rewolucija buləsəlnunin ğorcantın.

Sowetti Rossija hawalzarilin, oktavrğı rewo-
lucija iltəcələn, omaktawa biniwə umnət əgətə-
olla. Dunnəğicil bəjasal, kapitalistil, taduk
mensewikil, eseril əgəsiwər sokorcolowor, acətin
wərəwə. Nuğartin sot mitnun ğorcalcatın. Go-
sudarstwot donduw kusin ocan. Ər kusin ilanma
anğanilwa bicən.

Nonon buləsəlti zaldatacəcatın, uğiriwurs
sowettiwa əgəsiwə acinğidawər. Hadildutin
ğorodildu sowettiwa əgəsiwə anacatin, partija-
ğilwa, sowettilwa hawalimnilwa watcatın. Tugri-
də Leninma wassəzəcatın. Nuğanman hujə-
nəcətin. Sowetti əgəsi hata bızəcən.

Təli buləsəl umunupilcətin, Moskwala, Le-

ningrattula əməsindəwər. Təgəməw oficerildukin
(kusidilduk ipkəcimnildukin) binilduk, policija-
dukın, bəjasal hutəldukın nuğartin **bagdama-
wa armijawar** itiwcatın. Gilduk gosudarst-
wolduk kapitalistilwa bələğəjəwər əricətin. Ta-
ril kapitalistil kusimnilwə, kətəwə pəktirəwur-
wə, zəptiləlwə, tətigəlwə uğcətin. Sowetila
əgəsilə irgitənəduk əməssəlcətin: dilica iksən-
ğizın—Judenicğı armijan əməssəzəcən, inəğgit
Denikinğı armijan əməssəzəcən, dolborgit
Millergit atmijan əməssəzəcən, dilica juksənği-
zın—Sibirgit Kolcakğı armija əməssəzəcən.

Bagdamalnun armijalnun ğorcən zarin sowetti
əgəsi hawamnilduk, dunnəwə hawalzarilduk
hulamawa armijawi itiwcan. Ələkəs ilmakta-
du hulamadu armijadu bagdamanun armijanun
ğorcami uğəpəcu bicən. Pəktirəwur, zəptilə,
tətigəl əbulitcəcatın. Sawkal kusidil ipkəcimnil
acir bicətin. Nonon bagdamal armijal hulama-
wa armijawa dawditcəcatın. Moskwa, Leni-
ğrattiki amasiklawkanzəcatın. 1919 anğanidu
bagdamal armijal mitwə murəli bicətin. Upkat
buləsəlti urucəl bicətin, gunnəl: sowetti əgəsi
sukcargazallan. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril
buləsəldu acətin burə, dawdidatin. Hulamadu
armijadu upkat **partizanal**, upkat hawalzaril
wələzəcətin. Hulama armija amakan əgəsilwi
tawuksa, himat buləsəlwə tuksamaluscən.
1920 anğani mudandulan sowettil dunnəl up-
katwa tuksamaluczərilwa bagdamalwa ərəscətin.

УЧЕБНИК, 1958

ЯЗЫКОВ
СО-МАТЯЧУРСКИХ
ИЗУЧЕНИЯ
ЧЕРК ИСТОРИИ

Б. А. ГОРБЕРСКАЯ

Dawdacalawər bağdamal kusimnil tuksawatca-
catin gildula dunnəldulə, gil gosudarswol armi-
jaltin-da dunnəğduləwər surucətin.

7. Hawamnil, dunnəwə hawalzaril socializmuwa ozakittin.

Ələ buləsəlti tuksawatcalatin sowetti əğəsi
omaktawa biniwə təzət, cərumət olzəğa ocan.
Buga kusinin binmən tadék gosudarstwo don-
dun kusinin binmən upkacin awdu sot suk-
cawca bicən. Ərit hawalzaril əcətin mijarə.
Bolsewikil partijatin nuğnigədun, **Leninzi Sta-
linzi** qoramnitazanal hawalzaril umukənzi əğə-
sit hawalilcatin. Awdu nonon arakukakan, ta-
duk himatmərit zokewzacan. Amakan kətəwə
ocatin. 1928 anğanidu fabrikal, zawodil, tadék
dunnəwə hawalzaril dunnəğiltin huğtutikirwə
towarilwa tarbawə olcatin, okija-ka təgəmər
biğəsin ozağkitin.

Sowetti əğəsi zarin əril əcəl ələkir bisi. Nu-
ğan **socializmuwa** ozaran. Socializmuwu huğ-
tutikir towaril, zəptiləl kətə gələwulzəğətən,
upkattu ələkindən. Əril upkat owdatin, fabri-
kala, zawodila masinala kətəjə owka. Burduk-
wa baldigatcəril awdudutin tugə-də aja hawa
gələwzərən. Tugi-də kusin ommacinin awdu-
wat manniwuwkatcərən. Gil gosudarstwol ka-
pitalistiltin hata əlbazara omğozomi sowettiwa
gosudarstwowa ənəwər mənğirərə. Nuğartin

ğan itigazara, mitwə tuksamalçudawər. Kətəjə
towarila ollakip, mitği dunnəğit kusindulə, ajat
itigarakin, mit gilwa gosudarswolwa **bocono-
kip, qorarakip**, təli gil dunnəl həcəzəğətən,



Girki Stalin.

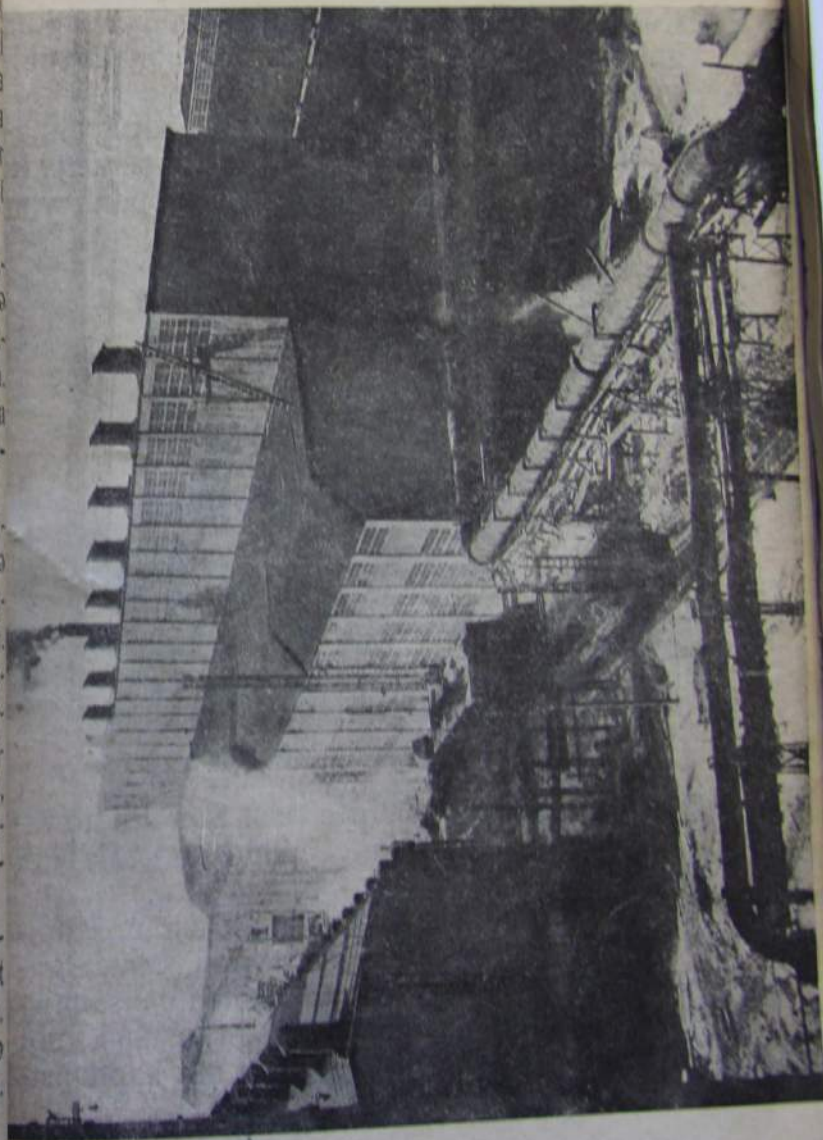
mitnun kusidəwər. Tarit hawalzaril, gukcənmə-
cənəl, himat hawalzara ajala, kətəjə towarila
odawər. Ər tarit mit sot həlincəzərəp omacırwər.
Ərildu 15 anğanildu sowetti əğəsi kətəwə oca.
Təgəmər biğəsin mitğidun dunnəğdüt bəjəl
kətəditi dunnəwə hawaligkitin burdukwa bal-

digatcəḡkitin. Mitḡi Rossijat dunnəwə hawalzaril
gosudarstwo biḡkin. Fabrikal, zawodil həḡdil
gorodil adikur biḡkitin. Əsitkən mit omaktalwa
gorodilwa həḡdilwə fabrikalwa, zawodilwa
kətəwə ocal bisip. Gorodildu bizəril kətətmər
ozara, hawamnil-da kətətmər ozara. Mitḡi
dunnəḡit — **industrijagi dunnə oca.**

Zawodilti kətətmərwə towarilwa ozara. Nu-
ḡartin sələlwə, huḡtutikirwə masinalwa kətəwə
ozara. Zolowcowo ellawa, dunnədiwə imurən-
mə, „neft“ gərbiciwə, tuḡi-də kətəwə gazara.
Gilduk gosudarstwolduk aditmarja towarila
gazarap. Mitḡi dunnəḡit **ḡidu-də əzəḡə kama-
wra ozaran.**

Ucələḡtidu Rossijadu hujukucil awducil dun-
nəwə hawalzaril kətə biḡkitin. Təli dunnəwə
hawalzaril hujukur awdultin 23 milliosal biḡ-
kitin. Taril awdul towarila adikuna buḡkitin.
Zawodildut owzaril masinal: traktoril, awtomo-
bilil, kombajnil bələcətin, mit burdukwa baldi-
gatcəriwə awduwa socialisttit zokedap. Kətə-
klə hujukuriklə awduliklə həḡdil sowəttil awdul,
umunupkiwcəl awdul itiwuwcal. Əsitkən buḡa-
du **dunnəḡit həḡdiguməmə burdukwal bal-
digatcəril awducil gosudarstwot oca.**

Ucələ burdukwa, ukumniwə, ulləwə kətə-
diwətin kulakil awdultin buzəḡkitin. Taril
gosudarstwot nuḡardutin sot kamawca bicən.
Əsitkən upkatwa mittu gələwzərilwə zəptiləlwa
sowəttil awdul, umunupkiwcəl awdul buzəḡə.



Omakta zawot.

Kulakilduk mit sucacal bisip. Kətədu bikicildu guləsəgildu zadajil, girkutmaril bolgicamwatin mit acingical bisip.

Tugi-də kupesilwa **acingical bisip**. Unikit upkacin gosudartwodu, kooperacijawoca. Gosudarstwojil unijəkicil, kooperatiw



Kolhodir masinalsi cəməcilwə oroktolwo tawuwkil.

unijəkicil urəldu, dətildu owcal. Sowettil toril gorotkumamaldula SSRU ongasalduliscara.

Mitgi awdut himaməmət baldizaran. Kapitalisttil dunnəl awdutin buruzərən, sukcarəzaran. Tala fabrikal, zawodil kətəditin samical. Hawamnil, hawalə acir girkuzanal, səzəmmuzərə. Ərildu 15 anjanildu mit kapitalis

tilwa gosudarstwolwa kətət bokocol bisip, hadilwətin noracal bisip. **Gedu tungadu anjanildu omacirduwar** ərilduk kətətmərjə ozagap. Təli mit kapitalisttilwa gosudarstwolwo kətədiwətin norazagap, dunnəgduwər upkatwa ucələptiduk əməntəlwə, upkatwa ərulwə binidu acingizagap. Mit socializmuwa ozarap, mit nuğanman ətəzəgəp.

ЕРМАН

СКИЙДУЛИ

урма



одгуз
951

Omaktal turəsəl.

A
 avulikacin — недостаток
 adillapti nugniwun — временное правительство
 ajaman — мир, спокойствие
 ajaraldin — примирение
 adillapti ajaraldin — перемирие
 akciz — акциз
 aliwmi — передать
 aliwun — передача
 altatmi — предупредить, отговорить
 Amerika — Америка
 anami — свергнуть
 Anglija — Англия
 Awstrija — Австрия

B
 bank, məgurwə pəksəkət — банк
 wasinmi — воздержаться
 wəgəmi — успокоиться
 wikt — поместье
 wokmi — остановить, задержать
 wuga ipkattun kusin — мировая война
 wulən — враг
 wugdi — великий
 wurdukwa baldigatkit-dunnə — земля под посевы

D
 dawdin — победа
 deklaracija — декларация
 dekret — декрет
 desitina — десятина
 diktatura — диктатура
 dilica iksən — запад
 dilica juksən — восток

diliwun — ясак, налог
 dolbor — север
 ducargami — очиститься
 dugiwun — нагайка
 dunnəgici wajan — помещик, мельный собственник
 dunnəgətəmi — владеть землей

Z
 zawami — захватить, завоевать
 zunmən əgəsi — двоевластие

E
 eser — эсер

Ə
 ələtki — неограниченный
 əlgəscəmi — вести
 əmğət — свободно
 əgulə nəmi — предать
 əgulə nəmni — предатель

F
 Francija — Франция

G
 Germanija — Германия
 gələmi — требовать, просить
 girki — союзник; товарищ
 gota — перегородка
 gosudarstwo donduq kusin — гражданская война
 gugər — закон
 gosudarstwodu aliwun, naciəlizacija — национализация

H
 hağimi — следовать
 hağinusinmi — вести за собой
 hawaliwka — отработок
 hewu — освещенье
 həcəmi — в смету



həriwəcən — надзор
 hiwinzami — беспокоиться, заботиться
 huləgətəmi — раскрыть
 hunusmi — сдвинуться

I
 iculin — контроль
 idəgə — крупная хозяйственная вещь, имущество
 ildumi — дать взаймы
 ildunmami — взять взаймы
 inəg — юг
 ipkəcimni — командир
 illəwə suksəmi — калечить
 iti — порядок, строй
 itigami — собираться, подготавливаться
 itilami — наладить
 itilawun — дело
 itimkami — разбирать дело
 itiwmi — создать

J
 juwumi — уволить

K
 katorga — каторга
 kazak — казак
 kerosin — керосин
 kənə ələ — пока, только
 kusin — война
 kusimni — воин, боец
 hulama kusimni — красноармеец
 kommissar — комиссар
 kusikit — фронт (военный)
 kusidi ipkəcimni — военный командир

komwajin — комбайн

M
 masalə — корова
 mənniwuwca — утвержден, укреплен
 repelen — выдержка
 məniscən — выдержка
 matros — матрос
 mensewik — меньшевик
 mijami — смешаться, растеряться
 mənijkjesəmi — распоряжаться
 mənigur — деньги
 hulama mənigur — золото

bagdama məgun — серебро
 məgurwə pəksəkət, bank — банк
 mədəlmi — почувствовать

N
 nacija — нация
 naciəlizacija gosudarstwodu aliwun — национализация
 pəliwsit, ufumətə — жестоко

O
 oficer — офицер
 okin-da — всегда (okin-nun)

P
 partizan — партизан
 pocta — почта
 prawo — право
 programma — программа
 pristaw — пристав

R
 rewolucijəmi — делать революцию
 rewolucijəgmuzari — революционер (желающий сделать революцию)
 rewolucioner, революционер

S
 sawka — мастер; специалист
 sələzəri — недовольный
 silbatmi — обещать
 Sibir — Сибирь
 spicka — спичка
 stacka — стачка
 straf, tamawkan — штраф
 sucami — освободиться, развязаться
 suksəgami — разрушиться (jərgurgami, karurgami)

T
 tamalğat omi — статья должником
 tamawkan, straf — штраф
 tagmatmi — рассчитывать
 tarmak — наконец
 tarvansi — настолько
 telegraf — телеграф
 tagədil komissaril sowetlin — совет народных комиссаров
 təgəwəkkəkət — тюрьма
 təgəwəkkət — центр

1951, 1952

ЯЗЫКОВ
-МАНЬЧЖУРСКИХ
ИЗУЧЕНИЯ
И ИСТОРИИ

А. ГОРЦЕВСКАЯ

təwur — снаряды
tilzəri — сознательный
tiliwkəcin hawa — разъяснитель-
ная работа
tinmukit свобода
traktor — трактор
tuksamalcusmi — наступать
turucəmi — поддержать

U

ugiruwun — восстание
uləkkimni — обманщик, измен-
щик
uradnik — урядник

usə — оружие
usəci ugiruwun — вооружен-
ное восстание
utuməmə, qəliwsit — жесто-
ко, страшно

Z

zabastowka — забастовка
zabastowkaqmı — организованная
забастовка
zakon, gugər — закон
zandarm — жандарм
zemstwo — земство
zemstwoqi — земский